Afyonkarahisar- Boyalıköy Kureyş Baba Külliyesi Türbeleri

The Turbes of the Kureyş Baba Külliye in Boyalıköy-Afyonkarahisar

Demet KARA*

Abstract

The Boyalıköy Complex is a group of structures located in Boyalı Village, Sinanpaşa district of Afyonkarahisar, dating back to the early 13th century. It consists of a khanqah (Sufi lodge), the tomb of Kureyş Baba, and the Eyvan Tomb. While there is no definitive construction inscription, it is generally accepted that the founder was Kureyş bin İlyas bin Oğuz and that the khanqah was built around 1206–1210. Historical sources from that period, the architectural features of the structures, and previous research on the subject are important for dating the tombs. Furthermore, samples of the wooden materials used in the construction of the khanqah have been examined using dendrochronology, revealing that the structure was built in 1206. The khanqah is the main structure of the complex. The tomb of Kureyş Baba within the Boyalıköy Complex dates back to the early 13th century. The Kureyş Baba Tomb is built on a square base with an octagonal body, two stories (burial chamber on the lower level, mosque on the upper level), and a dome; its facades feature geometric decorative bands and loophole windows. Although the sarcophagus inside is thought to have originally been covered in tile mosaic and inscribed, it is largely destroyed today. When compared to similar examples built during the period, the tomb's plan and architectural structure, particularly the niches opening on all four sides of the burial chamber and the central cross vault, show similarities to the Aksaray Selime Sultan Tomb (late first quarter of the 13th century), the Konya Kesikbaş Tomb (second half of the 13th century), and the Konya Kalender Baba Tomb (1274/1284-1285). The Eyvan Tomb is dated to the mid-13th century. It is a simple structure with a rectangular plan, two stories, and an iwan-style upper floor; it is covered with a barrel vault and constructed using a combination of stone and brick. Similar examples built during that period, in terms of plan and architectural design, include the İhsaniye Akviran Village Tomb (second half of the 13th century), the İhsaniye Herdena Bahar Baba Tomb (second half of the 13th century), and the Konya Gömeç Hatun Tomb (second half of the 13th century). Both tombs reflect the architectural characteristics of the Seljuk period.

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, dturgut@anadolu.edu.tr, ORCID: https:0000-0003-0988-364X

Giriş

Hanikâh, Kureyş Baba Türbesi ve bir Eyvan Türbeden oluşan Boyalıköy Külliyesi, Afyonkarahisar kent merkezine yaklaşık 17 km uzaklıkta, İzmir yolu üzerinde Sinanpaşa ilçesine bağlı Boyalı Köyü'nde bulunmaktadır[1].

Resim 1. Boyalıköy Kureyş Baba Külliyesi yeri
(Kaynak: https://earth.google.com/web/ Erişim Tarihi: 22.04.2025)

Boyalı Köyü merkezinde bulunan külliyeyi oluşturan yapılar bir çevre duvarı ile çevrelenerek aynı avlu içinde konumlandırılmıştır. Avlunun batısında kuzey-güney yönünde dikdörtgen tabanlı olarak inşa edilen hanikâh, külliyenin ana yapısıdır. Hanikâhın kuzeyde eksene yerleştirilmiş giriş kapısının karşısından hafif doğuya kaydırılarak inşa edilen Kureyş Baba Türbesi bulunmaktadır. Eyvanlı Türbe ise hanikâhın güneydoğu köşesine, yaklaşık 6 m uzağına inşa edilmiştir.

Ayrıca günümüzde var olmayan. 1970'li yıllarda onarılarak özgünlüğünü yitirmiş, Kureyş Baba Türbesi'nin yaklaşık 100 m kuzeyinde bir hamam olduğu bilinmektedir[2]. Bunun yanında figürlü bezemeli iki mezar taşının da külliyedeki Eyvan Türbeden Afyonkarahisar Müzesi'ne taşındığı ileri sürülmektedir [3].

[1] Önkal 1996, 70; Keke 2019, 44.
[2] Madran 1974, 145.
[3] Sözen 1968, 181.

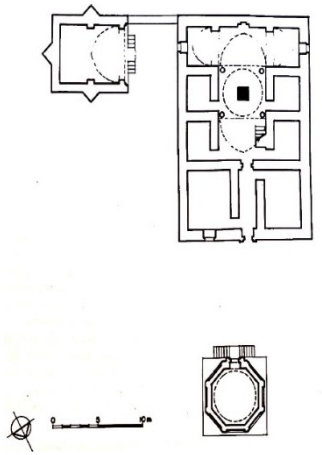

Resim 2. Külliyenin vaziyet planı (Kaynak: Kuran, 1969, 44)

Resim 3. Külliyenin güneyden görünümü

Kureyş Baba Türbesi

Külliye avlusunun kuzeyinde, hanikâhın yaklaşık 12 m kuzeybatısında bulunan Kureyş Baba Türbesi'nin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak mescit katının güney eksendeki basık kemerli giriş kapısının üzerine kitabe panosunu yerleştirmek için yapıldığı tahmin edilen yüzeyi boş bırakılmış dikdörtgen biçimli küçük bir niş bulunmaktadır. Bu nişe yerleştirilmiş bir inşa ya da onarım kitabesinin varlığı henüz bilinmemektedir.

17. yüzyılda geçtiği yerlerin tasvirini yapan Evliya Çelebi seyahatnamesinde Boyalı Köyü ile ilgili de bilgiler aktarmakta ve Hazret-i Risalet alemdarı Hazret-i Seyyid Kureyşî'nin burada bir kubbe içinde medfun olduğunu hassın ve avamın ziyaret yeri oluğunu belirterek dervişlerinin Bektaşî olduğu bilgisini

vermektedir[4]. Yapıyla ilgili sonraki dönemlerde yapılan araştırmalardan biri de türbenin mescit katında bulunan çini ile kaplı olan sandukanın bir kitabesinin olduğu ve bu kitabeye göre de sandukanın Kureyş bin İlyas bin Oğuz olduğunu bildirilmektedir[5]. Ancak günümüzde mescit katında bulunan sanduka oldukça tahrip olmuş, üzerinde çini kalıntıları mevcutsa da herhangi bir bilgi ya da süsleme özelliği verecek mahiyette değildir.

1941 yılında Afyon Müze Müdürü Süleyman Gönçer tarafından bu sanduka ile ilgili olarak bir tescil fişi hazırlanmış, türbenin banisi Kureyş bin İlyas bin Ayâs olarak gösterilmiş ve inşa tarihi de 1210 sonrası şeklinde kaydedilmiştir. Kitabesinin kayıp ve mozaik çini yazıların da neredeyse yok olduğunu belirtmiştir[6]. Ayrıca Eyice, M. Sözen ve K. Ottodorn'un külliye ile ilgili yazılarında yapının banisini "Kureyş bin İlyas bin Oğuz" olduğunu ve inşa tarihini de 1210 şeklinde gösterdiklerini belirtmektedir[7]. Ancak bahsi geçen çalışmalardan M. Sözen'in yazısında 1210 tarihi ve banisinin "Kureyş bin İlyas bin Oğuz" olabileceği ileri sürülse de külliyeyi oluşturan üç yapının da kesin inşa tarihlerinin bilinmediği ifade edilmiştir[8]. Türbeyle ilgili yapılan sonraki çalışmalar da benzer şekilde banisinin Kureyş bin İlyas bin Oğuz olduğu ve 13. yüzyılın ilk çeyreğinde ya da 1210 yılı civarında inşa edildiğini varsaymaktadır[9].

Külliyeyi oluşturan yapıların araştırmacılar tarafından tarihlendirmesindeki farklılıklar sebebiyle P.I. Kuniholm 2000 yılında dendrokronoloji yöntemiyle hanikâhın tarihlendirmesini yapmıştır. Buna göre hanikâhı 1206 yılına tarihlendirirken

[4] Evliya Çelebi 2011, 38-39.
[5] Özdemir 1961, 19.
[6] Eyice 1971, 50; Gönçer 1971, 266.
[7] Eyice 1971, 51.
[8] Sözen 1968, 177.
[9] Tuncer 1986, 55; Önkal 1996, 73.

türbenin yaklaşık dört yıl sonra 1210 yılında inşa edildiğini bildirmektedir[10].

Hanikâhın yaklaşık 12 m kuzeybatısında bulunan türbenin tarihlendirilmesi ile ilgili tüm çalışmalar ve Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgiler dikkate alındığında Kureyş Baba Türbesi'nin banisinin Kureyş bin İlyas bin Oğuz olduğu ve 13. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olabileceği kabul edilmektedir.

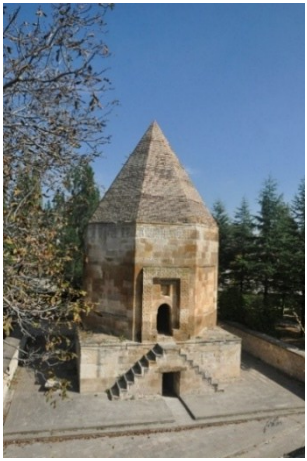

Resim 4. Kureyş Baba Türbesi güney cephesi

Resim 5. Kureyş Baba Türbesi kuzey ve kuzeydoğu cephesi

Türbe altta cenazelik katı üstte mescit katı olmak üzere inşa edilmiştir. Kare tabanlı alana oturan kare prizma biçimli kaidesi günümüzde kesme taş döşemeli zeminden yaklaşık 2 m kadar yükselerek profilli bir silme grubuyla nihayetlenmektedir. Kaidenin güney cephe eksenine yerleştirilen ve mescit katına çıkışı sağlayan sekiz basamaklı iki kollu merdiven sahanlığının altına açılan dikdörtgen biçimli bir kapıyla cenazelik katına geçilmektedir.

[10] Kuniholm 2000, 128.

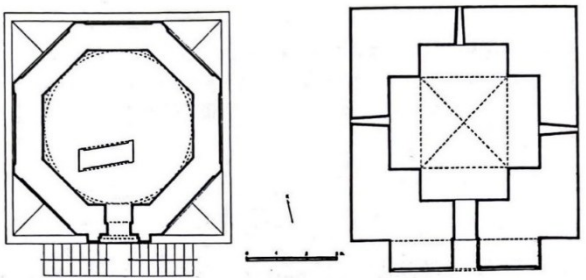

Resim 6. Kureyş Baba Türbesi cenazelik katı ve mescit katı planı (Kaynak: Önkal, 1996, 74)

Kare prizma biçimli kaide üzerinde yükselen piramidal külah örtülü sekizgen prizma biçimli gövde ana yönlere bakan cephelerde kaidenin cephelerini ortalarlar. Girişin bulunduğu güney cephe dışındaki diğer cephelerde kaideden itibaren üç sıra kesme taş duvar örgüsünden sonra duvar yüzeyinin çökertilmesiyle oluşturulmuş kareye yakın dikdörtgen biçimli ve yüzeyleri boş bırakılan çerçeveler cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Doğu ve batı cephelerde bu çerçeve bitiminden hemen sonra cephe eksenlerine gelecek biçimde yerleştirilmiş birer mazgal pencere bulunmaktadır.

Bu çerçevelerden sonra düz duvar örgüsü bir miktar daha devam etmiş ve üzerinde kırık hatlı silmelerin birbiri içinden geçirilmesiyle oluşturulmuş çokgen ve düğüm motiflerinin yer aldığı süsleme şeridi tüm cepheleri dolaşmaktadır. Süsleme şeridinden hemen sonra alttan yukarıya doğru sırasıyla düz, kaval, iç bükey ve kademeli bir silme grubuyla gövde bitirilmiştir.

Güney cephe eksenine yerleştirilen sivri kemerli kapıyı iki şerit üç yönden çevrelemektedir. Cephe duvarından hafif dışa taşkın yapılan ilk şerit oldukça geniş tutulmuş ve üzerinde gövde bitimindeki şeritte uygulanan süsleme kompozisyonu tekrar edilmiştir. İçteki şerit ise duvar yüzeyinin çökertilmesiyle oluşturulmuş ve daha dar tutulmuştur. Şeridin üzerinde herhangi bir süsleme kompozisyonu bulunmamaktadır.

Resim 7. Cenazelik katı

Merdiven sahanlığının altına yerleştirilen dikdörtgen biçimli cenazelik katı girişi oldukça küçük tutulmuştur. Giriş kapısının eşiği biraz yükseltildiği için sonradan basamak olarak kullanılacak bir kesme taş, eşiğin önüne yerleştirilmiştir[11]. Ortada yer alan kare tabanlı haç tonoz örtülü birim ve bu birimin köşelerine yerleştirilmiş iki kollu L biçimli tabanlara sahip payeler arasına tonozlaşmış sivri kemerlerle oluşturulmuş dört niş yerleştirilmiştir. Bu sivri kemerler orta bölüme kadar eşit şekilde uzatılarak, orta bölümü örten haç tonozla birleştirilmiştir. Kuzeydeki nişin derinliğini tamamen dolduracak biçimde iki sıra duvar örgüsü boyunca yükseltilerek oluşturulmuş bir seki yerleştirilmiştir. Kuzeydeki nişin ekseninden hafif batıya, doğudaki nişin ekseninden hafif güneye, batıdaki nişin eksenin hafif kuzeyine kaydırılarak yerleştirilmiş birer mazgal pencere bulunmaktadır.

Güney cepheye yerleştirilen sekiz basamaklı iki kollu bir merdivenle mescit katına çıkılmakta, sivri kemerli giriş kapısıyla içeri girilmektedir. Dışarıdan olduğu gibi içeriden de sekizgen tabana oturan mescit katı kubbe örtülüdür. Girişin karşısına kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzana bir sanduka yerleştirilmiştir.

[11] Tuncer 1986, *55*'de, türbenin tasvirini yaparken cenazelik katına dört basamaklı bir merdivenle inildiğini belirtmiş ve bunu türbenin plan çizimlerinde de göstermiştir. Ancak günümüzde herhangi bir merdiven kuruluşu bulunmamaktadır.

Sandukanın özgününde çini mozaik kaplı olduğu ve kitabesinde Kureyş Bey'in adının ve ölüm tarihinin yazılmış olabileceği ileri sürülmektedir[12]. Ancak sanduka günümüzde çimento ile kaplanmış, güney kenarına tuğlalarla eş kenar dörtgen motifi yapılmış ve firuze renkli çini parçaları çimento sıvanın içine gömülmüştür. Ancak bu parçalardan sandukanın tamamen mozaik çini ile kaplı olduğu ve bir kitabesinin var olduğu sonucuna varılması mümkün değildir.

Resim 8. Mescit katı

Doğu ve batı duvarlara kare biçimli birer mazgal pencere yerleştirilmiştir. Kuzey ve kuzeydoğu duvarlara zeminden itibaren altıncı kesme taş duvar örgüsünün üzerine ne zaman yazıldığı belli olmayan ve bir kısmı tamamen yok olmuş kırmızı renkli Arap harfleriyle yazılmış bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Giriş kapısının hemen doğusunda zeminden beşinci ve altıncı sıra duvar örgüsü üzerinde eş kenar dörtgen motifi oluşturacak biçimde kazınarak yapılmış dört daire motifi yerleştirilmiş. Bu motiflerin yer aldığı örgü sırasının bir üstündeki sıraya daha

[12] Gönçer 1971, 266; Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 1983, 155.

büyük yapılmak üzere iç içe geçmiş iki daire motifi daha yan yana kazınmıştır. Bu motiflerin ne zaman kazındığı bilinmemektedir. Türbenin kubbesine geçişte her duvarın diğeriyle birleştiği köşede birer mukarnaslı köşe taşları bulunmaktadır. Kubbe eteğinde ise alttan ve üstten düz birer ince silmeyle sınırlandırılmış ortada diğerlerine göre daha kalın tutulmuş iç bükey bir silmenin yer aldığı silme grubu tüm duvarları dolaşmaktadır.

Yapının kaidesinde, cephe duvarlarında ve iç mekânda kesme taş malzeme düz örgü tekniğiyle yapılmış, içeride kubbede ve dışarıda piramidal külahta tuğla malzeme kullanılmıştır. Mescit katında bulunan sanduka günümüzde çimento ile sıvanmış ve üzerine çini parçaları gömülmüştür. Ancak özgününde çini ile kaplı olup olmadığı bilinmemektedir.

Eyvan Türbe

Külliyeyi oluşturan yapılardan biri de hanikâhın güney doğu köşesinin doğusundan yaklaşık 5,8 m uzakta inşa edilen eyvan türbedir[13]. Türbenin inşa ya da onarımını gösteren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak yapı üzerine yapılan araştırmalar mimari özellikleri dikkate alarak 13. yüzyılın başında[14] inşa edilmiş olacağını genel kabul görmektedir. Bazı araştırmacılar özellikle eyvan cephesindeki tuğla kullanımına atıfta bulunarak türbeyi 13. yüzyılın sonlarına tarihlemektedir[15].

Yapı 1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış. Bu onarımda yıkılmış olan ön cephesinde, alt kat tonozu ve takviye kemeri çökmüş olan ahşap hatıllar üzerinde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir[16]. Türbe günümüzde sağlam, ayakta ve mescit katı ziyarete açıktır. Türbenin

[13] Eyice 1971, 47; Keke 2019, 68
[14] Önkal 1996, 326; Sözen 1968, 177.
[15] Öney 1988, 68.
[16] Önkal 1996, 326.

inşa ya da onarım kitabesi bulunmadığından banisi ve sanatçısı da bilinmemektedir.

Resim 9. Eyvan Türbe batı, güney ve doğu cepheleri

Doğu-batı yönünde dikdörtgen taban üzerine inşa edilen türbe iki katlı ve üst katı eyvan biçimindedir. Kuzey, güney ve doğu cephe eksenlerinde duvar boyunca uzanan üçgen tabanlı birer payanda bulunmaktadır. Girişin yer aldığı batı cephe, eyvan tonozunun sivri kemerli olması nedeniyle diğer cephe duvarlarından daha yüksek tutulmuştur. Eyvanlı olarak yapılan üst katın girişine batı cepheden çift kollu bir merdivenle ulaşılmaktadır. Çift kollu merdiven kuruluşunun güneydeki kolu altı basamaklı, kuzeydeki kolu ise külliye oluşturan yapıları çevreleyen duvar ile birleştirilmiş ve bu kola iki basamak ilave edilerek ikinci kata ulaşılmıştır. Üst kat zemininde iki sıra kesme taş duvar örgüsü üzerine oturtulan eyvanın teğet sivri kemeri, tuğlaların düz istif tekniğinde kullanılarak örülmesiyle oluşturulmuştur. Sivri kemer, yine tuğla malzemeden yapılmış kademeli bir şeritle ters U biçiminde bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeveden sonra düz duvar yüzeyini üstten, kuzey ve güney köşelerden dışa taşkın üç kademeli silme sınırlandırmıştır. Üstte bu silme grubundan sonra iki sıra daha kesme taş düz duvar örgüsü devam ederek cephe nihayetlendirilmiştir.

Üst kata çıkan merdiven sahanlığının altında üç basamaklı bir merdivenle alt katın dikdörtgen biçimli giriş kapısına ulaşılmaktadır. Kapı düz atkılı ve dıştan içe doğru düz, iç bükey, iki kaval silme ve bir düz silmenin yer aldığı mermer söveli olarak

yapılmıştır. Dikdörtgen tabanlı cenazelik katı sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülmüştür.

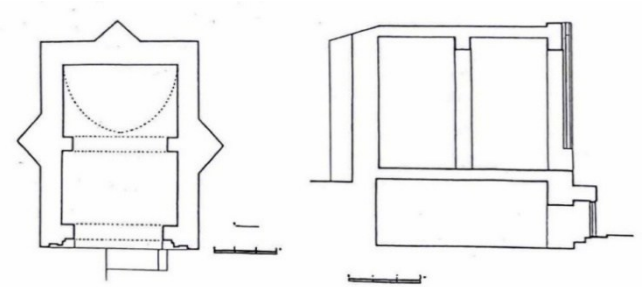

Resim 10. Eyvan Türbe cenazelik katı ve mescit katı planı (Kaynak: Önkal 1996, 326)

Türbenin üst katına girişi sağlayan sivri kemer iç mekâna da aynı biçimde yansımaktadır. Dikdörtgen tabanlı mescit katı sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmüştür. Mescit katının kuzey ve güney duvar eksenlerinde beşik tonozu destekleyen sivri takviye kemeri altta karşılıklı yerleştirilmiş birer dikdörtgen kesitli paye üzerine oturmaktadır. Hem girişi sağlayan sivri kemerde hem de takviye kemerinde kuzey güney yönünde birer ahşap gergi yapılmıştır.

Yapının cephesinde kesme taş ve tuğla malzeme kullanılırken içeride tonoz ve takviye kemerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Alt kat giriş kapısında mermer, sivri kemerlerin gergilerinde de ahşap malzeme kullanımı yer almaktadır.

Türbe oldukça sade yapılmış, cephede eyvan kemeri ve alt katın giriş kapısı silmelerle hareketlendirilmiştir.

Sonuç

Afyonkarahisar'ın Boyalı Köyü merkezinde bulunan Eyvan Türbe ve Kureyş Baba Türbesi hanikâhla birlikte Boyalıköy Külliyesi'ni oluşturmaktadır. Külliyeyi oluşturan hiçbir yapının

inşa kitabesi bulunmamaktadır. Dönem tarihini anlatan kaynaklar, yapıların mimari özellikleri ve konu üzerinde yapılan daha önceki araştırmalar türbelerin tarihlendirilmeleri açısından önem taşımaktadır. Bunun da ötesinde hanikâhın inşasında kullanılan ahşap malzemeden alınan örnekler dendrokronoloji yöntemiyle incelenerek yapının 1206 yılında inşa edildiğini ortaya konmuştur. Özellikle bu çalışma neticesinde külliyeyi oluşturan tüm yapıların birbirine yakın tarihlerde inşa edilmiş olacağı tahmin edildiğinden Kureyş Baba Türbesi'nin 13. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca türbenin plan ve mimari kurgusu dönem içinde inşa edilmiş benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında özellikle cenazelik katında dört yönde açılan nişler ve ortada haç tonozla örtülmesi Aksaray Selime Sultan Türbesi (13. yüzyıl ilk çeyreği sonları), Konya Kesikbaş Türbesi (13. yüzyılın ikinci yarısı) ve Konya Kalender Baba Türbesi (1274/ 1284-1285) ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Türbenin üst kata girişi sağlayan kapıyı çevreleyen ve gövde bitiminde tüm cepheleri dolaşan süsleme şeridi üzerinde geometrik kompozisyonların benzer örnekleri Divriği Kale Camii (1180-1181), Divriği Sitte Melik Türbesi (1195), Alay Han (1210-1220?) taç kapılarının süsüleme şeritlerinde görülmektedir.

Eyvan Türbe'nin de külliye oluşturan diğer yapılarda olduğu gibi inşa tarihini veren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak plan ve mimari özellikleri dikkate alındığında ve benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında 13. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Plan ve mimari kurgu bakımından dönem içinde inşa edilmiş benzer örnekleri İhsaniye Akviran Köyü Türbesi (13. yüzyıl ikinci yarısı), İhsaniye Herdena Bahar Baba Türbesi (13. yüzyılın ikinci yarısı), Konya Gömeç Hatun Türbesi (13. yüzyılın ikinci yarısı) olarak sıralanmaktadır.

Kaynakça

Evliya Çelebi. 2011. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman- Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine, Haz. S. A. Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eyice, S. 1971. "Anadoluda Orta Asya Sanat Geleneklerinin Temsilcisi Olan Bir Eser: Boyalıköy Hanikahı." *Türkiyat Mecmuası* 16:39-56.

Gönçer, S. 1971. *Afyon İli Tarihi*. İzmir: Karınca Matbaacılık.

Keke M. 2019. "Afyonkarahisar-Boyalıköy Kureyş Baba Külliyesi." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuniholm, P. T. 2002. "Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments." *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire Breaking New Ground*, Eds. U. Baram and L. Carroll, 93-136. Kluwer Academic Publisshers.

Kuran, A. 1969. *Anadolu Medreseleri, I.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınlar.

Madran, E. 1974. "Afyon- Sincanlı, Boyalıköy Yapı Grubu." *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1:145-167.

Öney, G. & Erginsoy Ü. 1988. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Önkal H. 1996. *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özdemir, H. 1961. *Afyon Vilayeti Tarihçesi*. Afyon: İkaz Matbaası.

Sözen M. 1968. "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler." *Anadolu Sanatı Araştırmaları* I:167-210.

Tuncer, O. C. 1986. *Anadolu Kümbetleri 1 Selçuklu Dönemi.* Ankara: Güven Matbaası.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I. 1983. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

https://earth.google.com/web/ Erişim Tarihi: 22.04.2025.